

КОНЦЕПТЪТ *РАЗКАЯЛИ СЕ БЛУДНИЦИ* В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК

ВАНЯ МИЧЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
v.micheva@gmail.com

В това проучване се представят езиковите и семантичните реализации на концепта *разкаjali се блудници*. Използван е езиков материал, ексцерпиран от старобългарските класически произведения и други оригинални съчинения от IX–XI в. и от житията на светиците в Бдинския сборник от XIV в. Анализирани са словосъчетания и изречения, които вербализират концепта *разкаjali се блудници*, и тяхната употреба в различни културни контексти с оглед на връзката им с християнската идея, че всеки грешник може да се спаси, защото Бог е милостив.

Ключови думи: жени светици разкаjali се блудници, християнски идеи, история на българския книжовен език

THE CONCEPT OF THE *PENITENT HARLOTS* IN THE HISTORY OF THE BULGARIAN LITERARY LANGUAGE

VANYA MICHEVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
v.micheva@gmail.com

The paper explores the linguistic and semantic realisations of the cultural concept of the *penitent harlot*. The author offers an analysis of linguistic data excerpted from classical Old Bulgarian manuscripts and other original works from the 9th–11th century, as well as from the lives of women saints in the Bdin Collection from the 14th century. The phrases and sentences that represent the concept of the *penitent harlot* and their distribution in different cultural contexts are studied in relation to the Christian idea that, as God is merciful, every sinner can be saved through repentance.

Keywords: women saints penitent harlots, Christian ideas, history of the Bulgarian literary language

Женската греховност и святост се дискутират в християнската книжнина от векове. И в средновековната българска литература тази тема е част от концептуалното съдържание на различни по тип текстове. Тя присъства и в научните изследвания (Томова ред./Tomova ed. 1995; Милтенова, Томова, Станкова ред./Miltenova, Tomova, Stankova ed. 2008; Ангушева/Angusheva 2013). Ги Бештел, виден френски историк, посвещава монография на мястото на жената в историята на християнския свят, като посочва четири типа жени, свързани с Бога: блудницата, вещицата, светицата и наивницата (Ги Бештел/Gi Beshtel 2016). Оказва се, че освен тези четири типа съществува и един смесен: блудницата светица, този тип играе много важна роля в съграждането на християнската концепция за човека грешник, който може да се спаси с осъзнаване на греха си.

В това проучване се представят семантичните и езиковите реализации на концепта *разкаjali се блудници* в историята на българския книжовен език от възникването му през IX–X в. до XIV в. Ексерпирани са материали от класически и оригинални старобългарски съчинения (Старобългарски речник/Starobalgarski rechnik 1999, 2009; Климент Охридски/Kliment Ohridski 1970; Давидов/Davidov 1976), от Бдинския сборник от 1360 г. (Bdinski zbornik 1973) и от произведенията на Патриарх Евтимий (Kałuźniacki 1901).

1. Концептът *разкаjali се блудници* в старобългарските текстове

Концептът *разкаjali се блудници* се утвърждава в християнската култура най-вече в учението на Исус, който идва да спаси цялото човечество заради първородния грях на Адам и Ева и заради всички беззакония, извършени от хората в техния вековен път. В Стария Завет този концепт не е ключов. В старобългарските текстове присъстват *влъдъница* (Битие 34.31, Премъдрост на Исуса, син Сирахов 9.3), *люводъница* (Пророк Йезекиил 16.32, 23.45, Пророк Осия 3.1), *пръкловодъница* (Притчи Соломонови 18.23), но всички употреби са с отрицателни конотации – поведението на такива жени се осъжда. Единствено *влъдъница Равъ* (Исус Навин 2. 1–21) може да се смята за покаяла се блудница, защото помага на двама съгледвачи на Исус Навин и така успява да спаси цялото си семейство от смърт. Тя се причислява към рода на Исус Христос според Евангелието от Матей (1.5). Мнението на богословите не е съвсем категорично. Повечето я възприемат като разпътна жена, която е осъзнала греховете си и е заживяла праведно. Това мнение се изгражда въз основа на названието *влъдница*, което винаги придружава името *Равъ*. Липсват други сведения за нея. Точно затова се появява и друго тълкуване на прозвището. Глаголът *влъдичи* е с първо значение ‘скитам’, а субстантивизираното сегашно деятелно причастие означава ‘скитащият’ (Старобългарски речник/Starobalgarski rechnik 1999: 93). Въз основа на тази семантика *Равъ* се определя като жена, която се грижи

за скитащите, тоест съдържателка на страноприемница. Става дума за две езикови интерпретации на *блудница*.

В текста на Новия Завет разкаялите се блудници са няколко и техният път добре илюстрира основния смисъл на Христовата мисия: *не придѣ при-зѣватъ праведникъ, нѣ грѣшникъ въ покаянїе* Мариинско евангелие Марко 2.17. Исус идва да спаси преди всичко грешните хора, а сред тях разкаялите се развратни жени са много важна категория, като се има пред вид християнското учение за жената като изкусителка и податлива на дяволски съблазни още от прамайката Ева. Важен момент в съграждането на концепта е епизодът с грешната жена, която измива нозете на Исус със сълзи, избърсва ги с косата си и ги помазва с миро. Тя е безименна, назована е само *грѣшница* двукратно (Лука 7. 37, 39). Неопределен е и нейният грях, но от контекста и реакцията на стопанина на къщата се разбира, че става дума за блудница, при това вероятно неженена или вдовица, защото в противен случай би била наречена *прѣлюбодѣница*. Сълзите, които пролива, са израз на нейното покаяние, а грижата за Исус и целувките на нозете му показват вярата и готовността ѝ да му служи. Божият син преценява, че тя заслужава повече опрощение, отколкото гордите фарисеи, и я пуска да си върви с думите: „Прощават ти се греховете ... твоята вяра те спаси“ (Лука 7. 48, 50). Значимостта на посланията в този контекст се доказва и от неговото възпроизвеждане в други старобългарски съчинения, например в Синайския служебник: *вѣдѣ ꙗко блудницѣмъ съзидѣши ѿ гл҃винѣ ср҃ца* Ib 4.

Оказва се, че този епизод играе важна роля в идейната структура на новозаветния текст, защото въз основа на няколко признака възникват две неверни идентификации на каещата се грешница. Първо, тя се смесва с Мария, сестрата на Марта и възкресения Лазар, която също измива и избърсва нозете на Исус (Йоан 12.3), и се определя от някои тълкуватели като разкаяла се блудница, без да е такава. Второ, тя се отъждествява с Мария Магдалина, от която Исус изпъжда седем бяса (Лука 8. 2,3) и която му служи вярно като Марта и Мария. Тя е една от трите мирноносици, които отиват на гроба на разпнатия Божи син, именно на нея се явява за първи път възкръсналият (Марко 16. 1–10). През шести век папа Григорий Велики заявява в една проповед, че тези три жени са един и същи човек, а именно Мария Магдалина, покаялата се блудница. Тази теза доминира в католицизма, който обединява в един образ грешницата от Евангелието на Лука, Мария – сестрата на Марта, и Мария Магдалина. Четиринайсет века по-късно, през 1969 г., католическата църква признава официално, че Мария Магдалина не е каеща се развратница. Но през тези векове концептът *каещата се Мария Магдалина* се реализира в живописата, литературата, театъра и дори в киното.

Идеята за огромната очистваща функция на разкаянието присъства и в Евангелието от Матей в проповедта на Исус пред първосвещениците и

старейшините за митарите и блудниците (любовница Мариинско евангелие Матей 21. 31, 32), които първи са повярвали на Йоан Кръстител и са се разкаjali за прегрешенията си и затова по-рано ще влязат в царството Божие. Този топос от новозаветния текст присъства в Синайския евхологий: *шкрили и отъ в'сѣхъ прилогъ неприѣзникъ. да твоѣж помощниѣ. Сѣхранивъ исповѣдание чисто. ꙗко мѣтѣицеъ. и влѣдница 80a15* и в Супрасълския сборник: *что оубо еже влѣдница привлече. оученика ли не може привлѣшти 408.22.*

Грешната жена има доста различна история в епизода със самарянката в Евангелието на Йоан (Йоан 4. 4–42). На първо място, тя е езичница и следователно чужда, неприета от евреите и дори от учениците на Исус. Тя се учудва, че Божият син иска вода от нея, защото знае колко юдеите избягват самаряните. На второ място, тя е блудница, защото живее с мъж, без да е официално венчана. На езиково равнище е описана като: *патъ во мжжъ имѣла еси. и нѣинѣ егоже имаши нѣетъ ти мжжъ* (Мариинско евангелие Йоан 4. 17). Проповедта на Исус я променя. Тя отхвърля своето езическо и блудническо Аз и се превръща в искрено вярваща разкаjала се християнка. Нещо повече, благодарение на нейните думи и пример много самаряни от близкия град приемат християнството. Така самарянката представя друг модел на разкаjалата се блудница, като спасява не само себе си, но и други хора.

С известна условност към тези реализации на концепта бихме могли да добавим и прелюбодейката, хваната в изневяра и осъдена според Моисеевия закон на убийство с камъни. Както впрочем би трябвало да бъде осъден и мъжът, бил с нея, но Моисеевият закон рядко се прилага към мъже в историята на евреите. Двукратно тя е назована: *жена ѡта въ прѣлюбоуѣнии* (Мариинско евангелие Йоан 8. 3, 4). Нейното разкаjание не е експлицитно изразено, а се подразбира от ситуацията и контекста, в който тя остава сама с Христос и приема неговата присъда с благодарност. Може да се разсъждава върху въпроса заловената прелюбодейка осъзнава ли греха си. Богословите по-често застъпват мнението, че публичното порицание и най-вече опрощението, дадено ѝ от Исус с думите: „И аз не те осъждам. Иди си и недей вече грешни“ (Йоан 8.11), води до дълбоко разкаjание. Епизодът е важен в съграждането на християнската концепция за човека, защото точно по повод на него Исус изрича цитираната столетия наред фраза: *ѡже вѣсѣ въз грѣха естъ прѣжде врѣзи камень на нѣ* (Мариинско евангелие Йоан 8. 7). Тези думи доказват, че всеки човек е грешен, но може да се спаси с признаване на своите волни и неволни прегрешения и с вяра в Бога. Те се свързват с други християнски постулати като: „Не съдете, за да не бъдете осъдени“ (Матей 7. 1); „С какъвто съд съдите, с такъв ще бъдете съдени; с каквато мяра мерите, с такава ще ви се отмери“ (Ма-

тей 7. 2). По такъв начин опрощаването на прелюбодейката става образец за християнско поведение: осмисляне, приемане и прошка на греховете.

Климент Охридски в своето „Слово за св. Троица“ използва образа на разкажалата се грешница от Евангелието (Лука 7. 37, 39), която измива нозете на Исус със сълзи. Той я назовава по нов начин – *блѣдъница* (Климент Охридски/Kliment Ohridski 1970: 642), и я представя точно в духа на християнската концепция за покаянието като път към очистване от греховете. Авторът призовава всички хора да осъзнаят и оплачат своите беззакония като нея, за да се приближат до Бога. В творчеството на Климент Охридски се откриват и други лексеми: *люводѣница*, *прѣлюводѣница*, *прѣблѣдъница*, но те са употребени с отрицателни конотации като номинации на много грешни хора, които ще бъдат осъдени при Второто пришествие. По подобен начин и Козма Презвитер в „Беседа против богомилите“ говори за *люводѣница* и *пѣщеница* въ *прѣлюводѣнниѣ* (Давидов/Davidov 1976).

В оригиналните и преводните съчинения от старобългарския период се откриват следните номинации на разкаjali се блудници: *грѣшъница*, *блѣдъница*, *люводѣница*, *жена ѡта* въ *прѣлюводѣнниѣ*, *жена мѣжа* иматъ *нѣстѣ ѣи мѣжѣ*. Засвидетелствани са както еднословни названия, така и описателни, които се съотнасят с различни реализации на християнския концепт.

2. Концептът *разкаjali се блудници* в средновековни български ръкописи от XIV в.

Концептът *разкаjali се блудници* се актуализира в християнските сборници, предназначени за жени, които в южнославянската книжнина се появяват вероятно през XIV в. Необходимостта четивата да се подбират според това дали аудиторията е женска или мъжка, се подчертава в редица средновековни писмени извори. Още през V в. Теодорит Кирски отбелязва нуждата от различни модели за подражание и усъвършенстване, които да са подходящи за мъже или жени. В края на VII – началото на VIII в. Теодор Студит в писмата си, адресирани до жени, ги съветва да четат житията на раннохристиянските мъченици. Трудно е да се каже кога точно историите за жени започват да се обособяват в отделни кодекси. Най-ранният известен такъв гръцки ръкопис е от края на XII или началото на XIII в. А най-ранният славянски сборник с жития на жени светици е Бдинският сборник (Ghent University Library, Cod. 408). Поръчан е през 1360 г. от Анна, съпругата на видинския цар Иван Срацимир (1356–1396), и е запазен в препис от самото начало на XV в. Бдинският сборник от 1360 г. е най-важният ръкопис, свързан с Видинския книжовен център през XIV в. Днес се смята за безспорно, че той не е превод на готов византийски състав, нито на отделни гръцки произведения, а е компилиран на славянска почва (Георгиева/Georgieva 1998).

В него са представени различни образци на женска святост: на първо-мъчениците, на отрекните се от суетата на светския живот монахини, както и на разкаялите се блудници като Мария, духовно чедо на Авраам; Мария Египетска; Таисия и Теодора. На първите три М. Петрова посвещава специално изследване, в което въз основа на богат изворов материал доказва, че текстовете за Мария, племеницата на Авраам, Мария Египетска и Таисия в южнославянската книжнина се преработват от жития в дидактически проповеди. Те сякаш се приспособяват към нуждите на покръстените славяни, като се развива идеята за изключителното милосърдие на Бога, готов да прости и тежки грехове. Светиците са представени като универсални помощници на човека по пътя му към спасението (Petrova 1999). Я. Милтенов добавя интересни наблюдения върху най-ранната рецепция на Житието на св. Таисия в Златоструй през IX и X в. (Милтенов/Miltenov 2013). В това проучване се анализират по-подробно езиковите реализации на концепта *разкаяли се блудници*.

В него към трите вече известни блудници се добавя и Теодора. В началото агиографската героиня е представена като *благороднаа, воици се Бога, съ ангели ликъствоваа* 56. 6,7. Но изкушена от дявола, тя става прелюбодейка, която изневерява един-единствен път на мъжа си и се превръща в грешница. Теодора определя своето прелюбодейание като: *хоулно сътворихъ прѣд Богомъ, грѣхи мои, ложє своєго мжжа шквернихъ, погоубихъ си лице* 2 пъти 57. 8, 15, 16, 21; 59. 18; *везаконнє, погоубихъ лице благородства моего* 64. 33, 34; а себе си като *грѣшница* 66. 18. Дяволът, който се опитва да я откаже от монашеското битие, я нарича *блудница* и *прѣлюбодѣица* 62. 27. Самооценките на Теодора разкриват широк семантичен кръг от християнски интерпретации на прелюбодейанието. Освен типичните *грѣхъ* и *везаконнє*, налице е едно разгърнато назоваване с оглед на сакралната санкция: *хоулно сътворихъ прѣд Богомъ* и трикратното метафорично: *погоубихъ си лице/погоубихъ лице благородства моего*, в което лицето се отъждествява с честта и душевните качества на християнската личност. Пътят от прелюбодейка до светица преминава през осъзнаване на греха, разкаяние, приемане на монашеска аскеза, живот в пост, молитви и пълна социална изолация, надмогване на дяволските съблазни, както и на човешките измами, които я превръщат в съгрешил с девица мъж, пустиножителство и борба със зверове. А след изпитанията и опрощението Теодора е достойна за присъединяване към божествените сили, които я наричат: *благаа Теодора, невѣста Христова, жена оукрашена многою славою* 69. 13, 14, 21 (вж. по-подробно Мичева-Пейчева/Micheva-Peycheva 2014). Важно е да се изтъкне, че светицата успява да спаси и приобщи към праведно житие не само семейството си – съпруга и отрочето, което е отгледала, но и братята от няколко манастира.

В Бдинския сборник Мария, племеницата на Авраам, има различен път на превъзможване на греха. Първоначално тя живее като монахиня при своя роднина Авраам и е толкова предана на всички божествени предписания, че е наречена с типичните за агиографската литература: *агница чистаа и голоубъща несквърнаа* 44.11. С намесата на дявола загубва девството си и се самооценява като голяма грешница, която не е достойна повече да живее: *азъ оуже оумръхъ и погубыхъ дни своѣ* 44. 27, 28; *оумръла во юсль Богоу и чловѣкоомь* 45. 15, 16. Но въпреки осъзнаването на греха, Мария не тръгва по пътя на очистването, а напротив: криейки се от Авраам, тя става блудница в една странноприемница, в която изкарва прехраната си, като приема при себе си пътници. На езиково равнище в тази част на агиографския текст се противопоставят две номинации: *клоуднѣчьскыи образъ* 48. 18–19 за проституиращата Мария и *аггелскыи образъ* 51. 8–9 за черноризицата Мария. За блудницата се открива и: *осквърнѣна нечистиими сквърнами* 51. 27–28. Нейното спасение не е резултат от лично решение, а от намесата на Авраам, който я намира и убеждава, че Бог ще ѝ прости, колкото и много беззакония да е извършила. Разкаянието и изкуплението на Мария са представени като дълбока личностна трансформация – в усамотение, без никакви дейности, само в молитви, сълзи и денонощни бдениия тя успява да заслужи опрощение от Бог. И отново е назована: *влаженаа агница Христова* 54. 17. По този начин Мария се връща към първоначалното си битие на праведница, а нейното житие става още едно доказателство за силата на разкаянието и милосърдието на Бога. Нейният пример на вяра и служене на Бога се възприема и от други хора: *и съ нѣю прославляхоу Бога* 54. 11.

В Бдинския сборник *клоудница* е наречена и Таисия (132.20). Най-важното ѝ качество, подчертано от житиеписеца в началото на текста, е физическата ѝ красота: *добра зракоомь зѣло* 130. 8. Трикратно в текста е употребена лексемата *доброта* (132. 10, 12, 16) с едно от по-редките си значения, засвидетелствано още в Супрасълския сборник в подобен контекст: *добротата, тоест красотата, на Сузана събужда плътски желаня у старейшините* (135.5). В историята на средновековната християнска книжнина постепенно *доброта* загубва тази семантика и се утвърждава като номинация на най-значимите християнски ценности – милосърдието на Бога, праведността и добродейанията на хората и добруването в рая (вж. по-подробно Мичева/Micheva 2015). Християнската идея, че женската красота погубва мъжете, е вербализирана два пъти в Житието на св. Таисия: *многъи вѣчють добротю въ пагубоу* 130. 16–17; *погуби сынъ чловѣку* 131. 11. Всъщност истинският виновник за блудническата съдба на Таисия не е хубостта ѝ, а нейната майка, която използва физическата привлекателност на дъщеря си, за да печели пари, и я завежда в „място пагубно“ съвсем млада. Раз-

казвачът нарича действията на Таисия *любоудѣнниа* 131. 17, а монахът Пафнот/Пафнутий, който я спасява от това място, я определя като нечиста с трикратно повторение на репрезентанти на концепта *нечистота*: *оустнѣ твои скверннѣ и нечистѣ, роуцѣ твои шквернниста се въ беззаконих* 132. 2–3 (вж. по-подробно Мичева-Пейчева/Micheva-Peycheva 2013, 2016). Избавлението идва с искреното разкаяние, което продължава три години в единична, тъмна, запечатана с олово килия в пост, бдение и молба за милост от Бога. Важното е, че човеколюбецът Бог приема покаянието ѝ и я дарява с „венец нетленен“ и с „небесно царство“, като я причислява към всички „Божии угодници“, тоест към праведниците. В този текст не се разказва за конкретни хора, които израстват духовно и се приближават до Бога под въздействие на примера на разкаялата се блудница, както при Теодора и Мария на Авраам. Но се изтъква огромната дарба на Исус да спаси всеки, който се покае като Таисия. На езиково равнище тази сила на Исус се изразява с антонимите, които представят трансформацията на блудницата Таисия в Божия угодница: *погибла бѣ — оубрѣте се; мрътва бѣ — оживи* (133. 7–8).

Най-разпространено в средновековната книжнина е Житието на Мария Египетска. Според проучванията на М. Димитрова (Dimitrova 1995) и Б. Велчева (Велчева/Velcheva 1996) текстът на Житието на Мария Египетска е преведен от гръцки на български през най-ранния период на старобългарската книжнина, не по-късно от X в. Съществуват два превода, като вторият вероятно е от XIII или XIV в. Най-ранните запазени преписи са от XIV в., един от тях е тъкмо в Бдинския сборник. Мария Египетска е друг тип разкаяла се блудница. Нейният грях е различен, тя въвлича много мъже в греховна плътска връзка не за пари, а поради ненаситно желание. Нейното разкаяние е в пост и молитва, но в пустинята, а не в килията на манастир.

В своята изповед пред монаха Зосима Мария казва за себе си, че е „родена в Египет“. Падението ѝ започва още на 12 години, когато напуска родителите си и бяга в друг град, нарушавайки един от основните постулати на християнството. Може да се каже, че единствено в агиографския текст за Мария Египетска са описани подробно нейните похождения, в останалите три текста те са само маркирани, евфемистично назовани: *скверннѣю беззаконнѣ* за Мария на Авраам, която загубва девствеността си; *вѣсть съ нѣю* за Теодора, която изневерява на мъжа си; *хотѣше исплѣнити желание свое съ нѣю* за Таисия, която много мъже желаят. А Мария от Египет сама признава искрено своите грехове: *првою дѣвство шкверннѣ* 185. 5; *неоудръжканно и неситно творяхъ любоудѣнниа* 185. 5–6; *людѣмъ всеѣмъ невъзбранно дающе тѣло мое и никакоже мѣзди приѣмлющи* 185. 9–10; *и желание имѣхъ неситно и неоудръжканно рачение всегда въ тилѣнни валати се. То же мнѣхъ жизнь, еже всегда творити доволнѣ телесное* 172. 15–17; *въ*

корабли ... вестоудни швразъ любовданіе 186. 26; въ Іероусалимъ ... инѣхъ
 лнжашіе шт гражданы шсквръннх, и страннѣе на тоо съвнрахъ 187. 10–11.
 Тази многословност не е случайна, тя е израз на авторовата концепция, че
 дори и такива тежки прегрешения могат да бъдат изкупени. И ако за
 времето от X–XIV в. тези средства са били допустими и необходими с
 оглед на християнската идея за милосърдието на Бога, за нормите на
 съвременната църква те вече са неприемливи, защото в повечето жития на
 Мария Египетска, публикувани на новобългарски език, тези описания са
 съкратени. В Житието на официалния сайт на Българската православна
 църква например е казано само: „Сред съблазните на големия и разкошен
 град аз изгубих своето девство и се отдадох на лекомислен и порочен жи-
 вот“.

Мария се самоназовава: грѣшна 183. 19, 197. 14; грѣшница 182. 14, 189.
 23; жена грѣшна 181. 5, 18–19; влоудница 188. 13, 193. 20. Номинациите са
 типични и се повтарят в цялата средновековна книжнина. Виновникът за
 нейната съдба е отново дяволът, макар че това се разбира само от кон-
 текста: Мария е наречена съсоуд дяволю 184.20; а този, който ѝ праща из-
 кушения в пустинята, е: пакостник 192. 12, неприазнь 183. 24 – две лексеми
 за сатаната в старите съчинения. Мария от Египет добре осъзнава грехов-
 ността си след момента на просветление, който се случва в сакрално време
 и място – празника Въздвижение на честния кръст в църквата. Помощница
 на блудницата по пътя на изкуплението е св. Богородица. А изпитанията,
 които водят до опрощение, са много: 47 години пустиножителство без ни-
 какъв контакт с хора, в студ, пек, глад, жажда, непрекъснати молби, плач,
 денонощно лежане на земята без движения; като първите 16 години в
 тежка борба за преодоляване на телесните нужди от хубава храна, вино,
 любовни песни, плътски връзки. В края на пътя тя е достигнала светостта,
 защото има пророчески способности – назовава Зосима по име и знае би-
 тието му; познава библейските книги, без да е учила четмо и писмо; вла-
 дее чудодейни дарби като издигане във въздуха, ходене по вода, усми-
 ряване на диви зверове, преминаване на огромни разстояния за кратко вре-
 ме. Важна е и божествената санкция – Бог се е погрижил тялото ѝ да оста-
 не незасегнато от тленността, за да може Зосима да го погребее след една
 година. Така блудницата Мария Египетска се приобщава към светите хора.
 Със своето изключително разкаяние, търпение и вярно служене на Бога тя
 помага на духовниците в манастира на Зосима да достигнат още по-висока
 степен на приближаване до Бога, а на техния игумен дава разум да усвър-
 шенства манастирските правила.

В последните десетилетия на XIV в., малко след съставянето на Бдин-
 ския сборник в Бдин/Видин, Патриарх Евтимий пише своите оригинални
 произведения в Търново. Сред тях има и посветени на жени: Житие на св.
 Петка, Житие на св. Филотея, Похвално слово за св. Неделя и Похвално
 слово за св. Елена и св. Константин. Той избира като образци за подража-

ние такива женски образи, които отговарят на исихастката идея за единение с Бога чрез деяние и видение. А именно: пустиножителката Петка; Филотея, която запазва девствеността си и след венчанието си и живее самотно на остров; първомъченицата Неделя, която е изтезавана от воините на имп. Диоклециан; и Елена, майката на имп. Константин Велики, който приема християнството за официална религия в Римската империя. Нито една от тях не е покаяла се грешница, този концепт е несъвместим с исихастското учение за усъвършенстването на човека в самота, непрестанна молитва и съзерцание. Дори лексемата *владъница* в творчеството на Патриарх Евтимий е употребена еднократно, и то метафорично като название на света, извън духовното общение с Бога (*към мироу сквъръннѣи владъници Житие на св. Иван Рилски*). Неслучайно Н. Георгиева твърди, че женската святост в Бдинския сборник е по-разнообразна, отколкото в творчеството на Патриарх Евтимий (Георгиева/Georgieva 1998).

3. Заключение

Сравнението на реализациите на концепта *разкаjali се блудници* в старобългарския евангелски текст от X в. и в Бдинския сборник показва, че в книжнината от XIV в. темата за покаянието на грешните жени е много по-развита. В Евангелието има 3 епизода с безименни жени: *грѣшница*, *прѣлювдѣница* и *самарѣнинѣ*, както и няколкократно споменаване на *мѣтарѣ* и *лювдѣници*. В сборника от XIV в. има четири жития на известни светици с подробности от техния живот преди греха, с назоваване, евфемистично или конкретно, на падението им и с много точна картина на разкаянието и изкуплението на прегрешенията им. Езиковите репрезентанти за тях са повече, те се свързват не само с концепта *телесен грях*, но също така и с концепта *нечистота*: *грѣшница*, *влоудъница* и *прѣлювдѣница* за Теодора; *влоуднѣгъскѣи образъ*, *всквърънѣна нечистици сквърънами* за Мария на Авраам; *влоудъница*, *оустнѣ твои сквъръннѣ* и *нечистѣ*, *роуцѣ твои wskвъръниста се въ безаконихъ* за Таисия; *грѣшѣна*, *грѣшѣница*, *жена грѣшѣна*, *сквърънава влоудница* за Мария Египетска. И в четирите жития присъства дяволът като първопричина за блудничеството, той може да използва други хора като мъжете, които съблазняват Мария на Авраам и Теодора, като майката на Таисия, която я завежда на блудно място, или вътрешното Аз на Мария Египетска с ненаситното желание. Срещу дявола обаче се възправят медиаторите на сакралното, хората, приближили се до Бога: Авраам, Пафнот/Пафнутий, игуменът от манастира, в който отива Теодора, или самите божествени сили в лицето на св. Богородица. За да бъде завършен образът на разкажалата се блудница, тя трябва да достигне до опрощението и светостта. В края на своя път всяка от четирите е назована с лексеми, свързани с приближаването до Бога: *влага Теодора*, *невѣста Христова*, *жена оукра-*

шена многою славою за Теодора; блаженна агница Христова за Мария на Авраам; приемиши ц'бсарство небесною съ вс'бми оугождьшими емоу ѿт в'бка за Таисия и блаженната, пр'бподобнага, избраннага съ вс'бми оугождьшими ѿт в'бка за Мария Египетска. Всяка от тях променя хората, докоснали се до нея по някакъв начин. Блудниците светици са образец, който предизвиква вярващите да се издигнат по-близо до праведността. Семантичните и езиковите реализации на концепта доказват, че темата за разкаjali се блудници в средновековната книжнина се обогатява. В евангелския текст се защитава идеята, че всеки грешник може да приеме християнството, а в Бдинския сборник тезата се съотнася с новите реалности – всеки християнин, и най-големият грешник, може да заслужи Божието опрощение с покаяние и изкупление на греха. Освен това жанровата специфика на Бдинския сборник мотивира избора точно на героини със съдба на разкаjali се грешни жени, за да въздейства върху женската аудитория, за която е предназначен. Така всяка епоха и всеки жанр внасят нещо специфично в съдържанието и вербализациите на ключовия християнски концепт *разкаjali се блудници*.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангушева 2013: *Ангушева, А.* Култовете към жените-светици в средновековна България: Два компаративни прочита. – В: *Светци и свети места на Балканите: Материали от международната конференция, София, 14–16 юни 2012. 2. История, културна антропология, изкуствознание.* София, „Боян Пенев“, с. 129–156.
- Велчева 1996: *Велчева, Б.* Ранният славянски превод на Житието на Мария Египетска в един ръкопис от XV в. – *Старобългаристика*, № 3, с. 30–54.
- Георгиева 1998: *Георгиева, Н.* Съставителската концепция на Бдинския сборник, образованите владетелски съпруги и техните книги. – В: *Медиевистика и културна антропология.* Сборник в чест на 40-годишната творческа дейност на проф. Донка Петканова. София, Изд. „Мнемозина“, с. 258–281.
- Бештел 2016: *Бештел, Ги.* Четирите жени на Бог: блудницата, вещицата, светицата, наивницата. София, „Изток–Запад“.
- Давидов 1976: *Давидов, А.* Речник индекс на Презвитер Козма. София, Издателство на БАН.
- Климент Охридски 1970: *Климент Охридски.* Събрани съчинения. Том първи. Обработили Б. Ст. Ангелов, Хр. Кодов. София, Издателство на БАН.
- Милтенов 2013: *Милтенов, Я.* *Conversio Taisiae* (ВНГ 1696) в славянската ръкописна традиция. – *Старобългарска литература*, 47, 1, с. 46–59.
- Милтенова, Томова, Станкова 2008: *Милтенова, А., Е. Томова, Р. Станкова* (ред.). *Християнска агиология и народни вярвания. Сборник в чест на ст.н.с. Елена Коцева.* София, „Изток–Запад“.
- Мичева 2015: *Мичева, В.* Картината на света в езика на новобългарските дамскини. София, Изд. „ДиоМира“.

- Мичева-Пейчева 2013: *Мичева-Пейчева, К.* Сблъсъкът на чистотата и нечистотата в българската култура и език. София, „Валентин Траянов“.
- Мичева-Пейчева 2014: *Мичева-Пейчева, К.* Образът на чистата жена в старобългарското житие на св. Теодора и в традиционната култура. – *Известия на ИБЕ*, книга XXVII, София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, с. 161–174.
- Мичева-Пейчева 2016: *Мичева-Пейчева, К.* Сакрална чистота и профанна нечистота. Saarbrücken, LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Старобългарски речник 1999, 2009: *Старобългарски речник*. Т. I (1999). Т. II (2009). София, Издателство „Валентин Траянов“.
- Томова 1994: *Томова, Е.* (ред.). Жени светици в източното православие. София, „Карина М“.
- Bdinski zbornik 1973: *Scharpe, J. L., Vyncke F.* Bdinski zbornik. Bruges, De Tempel.
- Dimitrova 1995: *Dimitrova, M.* Mary of Egypt in medieval Slavic Literacy. – In: *Byzantinoslavica* 56, № 3, pp. 617–623.
- Kalužniacki 1901: *Kalužniacki, E.* Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375–1393). Wien.
- Petrova 1999: *Petrova, M.* Holy harlots from the Bdinski Sbornik. Some observations on the functions of the lives of Mary of Egypt, Thais and Maria, Abraham's niece, within the Slavic tradition. – *Annual of Medieval Studies at CEU*, 1997–1998, pp. 273–282.

REFERENCES

- Angusheva 2013: *Angusheva, A.* Kultovete kam zhenite-svetitsi v srednovekovna Bulgaria: Dva komparativni prochita. – In: *Svetitsi i sveti mesta na Balkanite: Materiali ot mezhdunarodnata konferentsia, Sofia, 14–16 yuni 2012. 2. Istoriya, kulturna antropologiya, izkustvoznanie*. Sofia, „Boyan Penev“, s. 129–156.
- Beshtel 2016: *Beshtel, Gi.* Chetirite zheni na Bog: bludnitsata, veshtitsata, svetitsata, naivnitsata. Sofia, „Iztok-Zapad“.
- Bdinski zbornik 1973: *Scharpe, J. L., Vyncke F.* Bdinski zbornik. Bruges, De Tempel.
- Davidov 1976: *Davidov, A.* Rechnik indeks na Prezviter Kozma. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Dimitrova 1995: *Dimitrova, M.* Mary of Egypt in medieval Slavic Literacy. – *Byzantinoslavica* 56, № 3, pp. 617–623.
- Georgieva 1998: *Georgieva, N.* Sastavitelskata kontseptsiya na Bdinskiya sbornik, obrazovanite vladetelski saprugi i tehните knigi – In: *Medievistika i kulturna antropologiya*. Sbornik v chest na 40-godishnata tvorcheska deynost na prof. Donka Petkanova. Sofia, „Mnemozina“ s. 258–281.
- Kalužniacki 1901: *Kalužniacki, E.* Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375–1393). Wien.
- Kliment Ohridski 1970: *Kliment Ohridski*. Sabrani sachineniya. Tom parvi. Obrabotili B. St. Angelov, Hr. Kodov. Sofia, Izdatelstvo na BAN.

- Miltenov 2013: *Miltenov, Ya.* Conversio Taisiae (BHG 1696) v slavyanskata rako-pisna traditsiya. – *Starobalgarska literatura*, 47, 1, s. 46–59.
- Miltenova, Tomova, Stankova 2008: *Miltenova, A., E. Tomova, R. Stankova* (ed.). Hristiyanska agiologiya i narodni vyarvaniya. Sbornik v chest na st.n.s. Elena Kotseva. Sofia, „Iztok–Zapad“.
- Micheva 2015: *Micheva, V.* Kartinata na sveta v ezika na novobalgarskite damaskini. Sofia, „DioMira“.
- Micheva-Peycheva 2013: *Micheva-Peycheva, K.* Sblasakat na chistotata i nechistotata v balgarskata kultura i ezik. Sofia, „Valentin Trayanov“.
- Micheva-Peycheva 2014: *Micheva-Peycheva, K.* Obrazat na chistata zhena v starobalgarskoto zhitie na sv. Teodora i v traditsionnata kultura. – *Izvestia na IBE*, kniga XXVII, Sofia, Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“ s. 161–174.
- Micheva-Peycheva 2016: *Micheva-Peycheva, K.* Sakral'naya chistota i profannaya nechistota. Saarbrücken, LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Petrova 1999: *Petrova, M.* Holy harlots from the Bdinski Sbornik. Some observations on the functions of the lives of Mary of Egypt, Thais and Maria, Abraham's niece, within the Slavic tradition. – *Annual of Medieval Studies at CEU*, 1997 – 1998, pp. 273–282.
- Starobalgarski rechnik 1999, 2009: *Starobalgarski rechnik*. T. I (1999). T. II (2009). Sofia, Izdatelstvo „Valentin Trayanov“.
- Tomova 1994: *Tomova, E.* (red.). Zheni svetitsi v iztochnoto pravoslavie. Sofia, „Karina M“.
- Velcheva 1996: *Velcheva, B.* Ranniyat slavyanski prevod na Zhitieto na Maria Egipetska v edin rakopis ot XV v. – *Starobalgaristika*, XX, № 3, s. 30–54.

✉ Доц. д-р Ваня Мичева

Секция за история на българския език

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“

Българска академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Assoc. Prof. Vanya Micheva, PhD

Department of History of Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

Публикувано: 30 юни 2020